

Branko Tošović (Graz)

Andrićeva prepiska iz 1923. i 1924. godine

U radu se analiziraju Andrićeva službena (diplomatska) i privatna pisma iz 1923. i 1924. godine upućena iz Graca (najveći dio), Trsta, Višegrada i Beograda. U prepisci dominiraju sljedeće teme: zdravlje, posao i rad, mjesto boravka i stanovanja, život u tuđini i putovanja. U epistolama se spominje niz ličnosti iz javnog, kulturnog i književnog života.

0. Ivo Andrić je u ovom periodu imao službenu prepisku sa Ministarstvom za inostrane poslove u Beogradu i privatnu sa nizom prijatelja, poznanika, izdavača itd. Što se tiče službene prepiske, za sada raspolažemo samo sa nekoliko tekstova, između ostalog molbom Ministarstvu spoljnih poslova upućenom 23. juna 1924. godine na ekavici.¹ U njoj Andrić traži da ga Ministarstvo vrati na prijašnju dužnost vicekonzula, jer je od januara te godine vršio dužnost dnevničara, primajući prinadležnosti vicekonzula. On to objašnjava na sljedeći način:

Rešenjem Komisije za razvrstavanje činovnika i depešom Ministarstva Pr. Pov. br. 5633 od 24. januara 1924. reduciran sam, i po članu 243. Zakona o činovnicima otpušten iz državne službe. Rešenjem Ministarstva spoljnih poslova Pr. pov. br. 681 od 28. februara postavljen sam za dnevničara pri Kr. Konzulatu u Gracu s tim da mi se i na dalje isplaćuju prinadležnosti koje sam do tada primao tj. prinadležnosti vicekonzula II klase u inostranstvu.

Kao argument Andrić navodi da je sa odličnim uspjehom položio sve propisane ispite iz doktorskog studija, odbranio tezu i dobio doktorat Univerziteta u Gracu 23. juna 1924. te tako stekao kvalifikaciju činovnika prve kategorije.

Tekst je sačinjen u skladu sa tadašnjim standardima: na vrhu se nalazi naziv ustanove kojoj je upućen zahtjev, slijedi informacija o predmetu molbe, zatim dolaze osnovni biografski podaci i sama suština. Andrić bez suvišnih riječi ukazuje na razlog zbog čega se obraća Ministarstvu i navodi argumente za pokretanje datog postupka. Na kraju se prilažu potrebna dokumenta: ovjerena kopija doktorske diplome Univerziteta u Gracu, ovjereni prepis o položenom ispitu za činovnika Ministarstva spoljnih poslova, uvjerenje Kraljevskog Konsulata u Gracu (iz koga se vidi da molilac ima uslove iz čl. 12. i 17. Zakona o činovnicima), ljekarsko uvjerenje da je umno i tjelesno zdrav. Pismo se završava mjestom i datumom te standardnom etikecijom, u kojoj danas izgleda neobično riječ *učtiv*: *U nadi da će mi Ministarstvo molbi udovoljiti, učtiv Ivo Andrić*. Na pojedinim mjestima pisac ponavlja riječi, što je za administrativni tekst sasvim normalno, recimo: *Na osnovu svega toga, na osnovu dokumenata koji se već nalaze kod Ministarstva (Personalni Odsek), na osnovu čl. 12. kao i čl. 17. Zakona*

¹ Potrebno je istražiti svu dostupnu dokumentaciju i postojeće arhive da bi se došlo do konačnog broja pisama iz gračkog perioda.

o činovnicima [...]. Neki sintaksički sklopovi, tačnije ustaljeni obrti, danas u zvaničnoj prepisci izgledaju neobično, kao ovaj: [...] **molim Ministarstvo da bi me izvolelo vratiti na moj prvotni položaj i postaviti za vicekonzula II klase pri Kr. Konzulatu u Gracu**. Već u prvoj rečenici pada u oči postupak depersonalizacije, odnosno upotrebe adjektivizirane imenice *potpisani* umjesto zamjenice *ja*: **Potpisanom je čast uputiti Ministarstvu sledeću molbu** [...]

Andrić je čitav život nerado govorio o sebi, što je prenio i na službene odnose. Stoga u ovoj molbi daje samo ono što je morao dati ili je smatrao da treba navesti. On nudi biografiju u svega tri pasusa i pet rečenica:

Rođen sam 10. oktobra 1892. u Travniku (Bosna) a nadležan u Sarajevo. Gimnaziju sam završio u Sarajevu g. 1912; filozofski fakultet sam apsolvirao u Zagrebu 1919. a doktorat filozofije sam položio u Gracu 1924.

Govorim i pišem francuski, nemački i italijanski, osim što govorim i čitam rumunjski, ruski, poljski i češki.

U državnu službu sam stupio u septembru 1919. i to kao sekretar Ministarstva vera. U februaru 1920. sam prešao u Ministarstvo spoljnih poslova kao sekretar III kl. (po starom). Bio sam na radu kratko vreme u Ministarstvu pa posle pri Kr. Poslanstvu pri Vatikanu, do oktobra 1921, a po tom pri Kr. konzulatu u Bukureštu, Trstu i Gracu.

Od drugih izraza mogli bismo izdvojiti sintagmu *maturalna svedodžba* i riječ *nadležan* u iskazu *rođen sam* [...] u Travniku a **nadležan** u Sarajevu.

1. Andrićeva p r i v a t n a prepiska iz 1923. i 1924. godine obuhvata, za sada, 24 teksta (jedan od njih je napisan u Višegradu). Najviše tekstova uputio je Zdenki Marković (15), manje Svetislavu Cvijanoviću i glavnom uredniku NOVE EVROPE Milanu Đurčinu (po 3), Vojislavu Jovanoviću (2) i Živku Milićeviću (1).² U njima se pojavljuje niz danas poznatih i nepoznatih ličnosti: Andrićeva majka, Milan Begović, Svetislav Cvijanović, Milan Đurčin, Vojislav Jovanović, Miroslav Krleža, Ivan Matković, Zdenka i Cvijeta Marković, Živko Milićević, Rastko Petrović, Veljko Petrović, Dora Pfanova, Luka Popović, Stjepan Radić, Branko Radičević, prof. dr F. A. Schmid, Aleksandar Roman Sczepanski sa suprugom, Dragiša Vasić, Ivo Vojnović, Marija Znatowicz i dr.

² Dijelovi iz pisama citiraju se iz Gralis-Korpusa pa se stoga ne navodi broj strana. Na kraju teksta dati su podaci o izvorima iz kojih su epistole preuzete.

Sl. 1. Zdenka Marković
(1884–1974)³

2. U prepisci dominiraju sljedeće teme: zdravlje i hrana, posao i radne aktivnosti, mjesto boravka i stanovanja, život u tuđini i putovanja (Bosna, Zagreb, Beograd, Krakov, Poljska).

3. Što se tiče *zdravlja*, još pred odlazak u Grac Andrić piše Zdenki Marković (dalje ZM) 21. decembra 1922. iz Trsta da je slaba zdravlja i da se ne može navići na klimu. Iz istog grada se javlja ZM 29. januara 1923. i obavještava je:

Početkom febr. ostavljam Trst i idem za Grac. Nadam se oporaviti.

I u pismu S. B. Cvijanoviću 22. januara 1923. iz Trsta žali se na zdravlje:

Napatio sam se dovoljno u ova dva mesece. Lekar mi je savetovao da odmah napustim Trst. Srećom premestiše me u Grac. Oko 1. februara polazim tamo, sam ne znam da li u Konzulat ili u kakav sanatorij. Sad za sad marljivo kašljem.

Zatim 13. februara 1923. godine, dakle oko tri mjeseca nakon spomenutog pisma iz Trsta istoj djevojci, Andrić piše da je stigao u Grac i nada se da će, možda, i zdravlje biti bolje dodajući: *Jedno vreme bio sam ozbiljno rđavo*. U proljeće te godine, 8. aprila, javlja joj da nije najbolje sa zdravljem i da je radio mnogo u posljednje vrijeme. Pred kraj istoga mjeseca stanje se poboljšava, što se vidi iz rečenice: *Inače sam zdravo*. Isti ton nalazimo u pismu ZM 4. juna 1923 (*Ja sam dobro i zdravo*), iako jedan iskaz ukazuje na to da je imao zdravstvenih problema: *Zaboravih Vam kazati da sam nekoliko dana odležao i ovog proljeća, ali je prošlo dobro*.

³ Zdenka Marković je bila poznata polonistkinja iz Zagreba. Ona je, kao i Andrić saradivala sa KNJIŽEVNIM JUGOM. Studirala je hrvatski jezik i književnost u Zagrebu i Friburu (Švajcarska), gdje je doktorirala 1914. na temu O SHVATANJU DRAME KOD VOSPJANJSKOG. Pisala je novele, stihove u prozi, feljtone, putopise. Objavila je brojne prevode poljskih pisaca i studija o njima. Kada su se prvi put susreli, Andrić je imao 25 godina, a ona 33. Razmijenili su oko 120 pisama. Više o tome v. Karaulac 1980: 147–149.

Sl. 2. Svetislav Cvijanović
(1877–1961)⁴

U pismima Andrić se ne koncentriše samo na svoje zdravstveno stanje nego i tuđe. Tako se obraća ZM 4. juna 1923: *Žao mi je što se osjećate tako rđavo [...]*, kao i 3. septembra 1924: *Da li ste se oporavili dovoljno?* Nešto slično nalazimo i u pismu Vojislavu Jovanoviću 30. decembra 1923: *Žao mi je da ste bolesni*. Malo kasnije dodaje: *Svakako će mi biti drago da čujem, kako ste sa zdravljem. Želim Vam dobar oporavak [...]*. U pismu ZM 15. aprila 1923. saopštava: *I moja mama je bila teško bolesna ove zime; sad je bolje*. Sa zdravljem je povezana i hrana, koju pisac mnogo rjeđe spominje. Recimo, odmah po dolasku u Grac ističe da je ona loša (pismo ZM 13. februara 1923).

U pismu ZM 23. januara 1924. javlja da je *u glavnom zdravo i dobro*. Nekoliko mjeseci kasnije, 15. aprila, piše joj da se ničim ne može pohvaliti, a naročito ne zdravljem te nastavlja:

Bolje da i ne govorimo o tim brigama i nedaćama. Sve izdaje, osim moje stare, dobre, bosanske strpljivosti.

Posljednji put zdravstvenu temu spominje u pismu ZM 3. septembra 1924. godine: *Ja sam zdravo i radim dosta*.

4. U prepisci saznajemo ponešto o Andrićevom m j e s t u b o r a v k a i s t a n o v a n j a . O ovom prvom nalazimo samo dvije opservacije i to o proljeću u Gracu:

Ni proljeće neće, nekako, da počne. Zima, pa zima. Još uvijek ložim u peć, i tješim se mislima (pismo ZM 15. april 1923). ♦ *Ovde je proljeće koje podsjeća na Bosnu* (pismo ZM 26. aprila 1923).

5. U pismu iz Graca ZM 13. februara 1923. Andrić saopštava: Dobro sam se smestio sa stanom, iako provizorno. U dva pisma saznajemo da se u Gracu preseljavao: Do koji dan ću Vam pisati više. Ovih dana se naime selim i imam domaćih briga (pismo ZM 8. aprila 1923). Taj događaj bio je Andriću povod za razmišljanje o ljudskim seobama koje su imale posebno značenje za umjetnike riječi, što je ovako izrazio:

⁴ Svetislav Cvijanović bavio se izdavačkom djelatnošću od 1904. do 1940. Objavio je oko 250 različitih izdanja iz književnosti, umjetnosti, istorije, filozofije, prava, leksikografije itd. O njemu će Andrić napisati 17. septembra 1920: *U opštoj nekulturnoj nesavesnosti vi ćete ostati jedini knjižar koji drži do literature i svog imena i ugleda* (više v. Karaulac 1980: 293–295).

Draga gospođice, danas sama primio Vašu kartu. Sve ove dane sam bio zaposlen u Konzulatu; i selio sam se. Sad sam se nekako smjestio, opet provizorno (pismo ZM iz Zagreba 26. aprila 1923).

Pisac nalazi razliku između odnosa prema životu i promjenama u njemu sadašnjih i ondašnjih pjesnika, ističući nemir kod prvih i sklad kod drugih.

Nekad su pjesnici slavili promjenu i buran život, mi današnji opjevavamo mir i stabilnost, jer svak pravi poeziju od onog čega nema i što mu nedostaje. Samo ima jedna fatalna razlika: oni su živeli sređeno, slavili nemir a mi iz naše rastrzanosti pjevamo o skladu.

Zatim se ponovo vraća na seobe, i to svoje.

Sve su to refleksije kad se čovjek seli i premješta, a ja, hvala Bogu, drugo i ne radim od kako znam za se. I neće mi preostati drugo nego da mjesec proglašim godinama a dane mjesecima pa će mi tako život izgledati dulji i mirniji. Ipak je kalendar velika stvar. Jeste li ikad pomislili koliko ima čisto čovečije hrabrosti u tom: proglasiti jedan božiji dan utorkom ili četvrtkom?

6. Tema p o s l a i r a d a je bila takođe značajna pa je stoga i dotiče u nižu epistola. U pismu 13. februara 1923. ZM piše da je stigao i Grac te da je jedini činovnik u Konzulatu, ali da ipak ima mnogo manje briga i posla nego u Trstu. Pri tome nastoji da piše, *boreći se sa svim teškoćama koje život stvara*. U pismu navedenoj mladoj prijateljici 8. aprila 1923. ističe da je mnogo radio u posljednje vrijeme. U tekstu upućenom istoj osobi i datiranom 4. junom 1923. stoje i rečenice koje se odnose na Andrićev književni rad:

Radim dosta, a nekako ne vidim rezultata. Cvijanović me goni da izdam pripovetke. Gledaću da ljetos da završim tu zbirku.

Andrić očigledno ima u vidu pripremu prve zbirke pripovijedaka koja će izaći naredne godine.⁵ U pismu ZM 3. septembra 1924. saopštava: *U Beogradu mi se štampa knjiga.*

Mjesec kasnije Andrić se javlja iz Višegrada: *Ovde sam već tri dana. Odmaram se i radim*. U pismu Svetislavu Cvijanoviću 14. jula 1924. Andrić ističe da je zauzet svakojakim poslovima. Iz pisma Živku Milićeviću 31. januara 1924. saznajemo da mu je Andrić poslao rad za prilog POLITIKE, ali nije bio odštampan te dodaje:

Možda, ima nekog razloga, nije bila zgodna. Ja ću gledati da se Politici odužim drugim prilogom, međutim hoću da Vas zamolim da biste bili ljubazni i vratili mi rukopis ovog fragmenta (i ako se „rukopisi ne vraćaju“), jer hoću da ga na drugom mestu upotrebim, a prepisa nemam.

⁵ Andrić, Ivo. PRIPOVETKE. Beograd: Srpska književna zadruga, 1924, kolo XXVII, 117 s.

Брату Е. Милићевићу,
 Пре писања овог писма ја сам писао још једну
 књигу за првиот том Милићевић. Кома -
 Но сам могао да напишем није у стању -
 дава. Могао, ма и који разлог, није
 било могуће. Ја ћу ипак да се том -
 тину окупим опет да напишем,
 истајем и хоћу да Вас јавим да
 јесте била изважена и вратим
 и рукопис овог списа (и
 ако се рукопис не врати), јер
 хоћу да га са својим списом у овоме
 том, а прећуца сам.
 Београд, молим Вас се са по -
 штом да ми се јавите.
 Београд 31. I. 24. Бранко Тошковић

Slika 3. Pismo Živku Milićeviću 31. 1. 1924. iz Graca

U pismu upućenom glavnom uredniku NOVE EVROPE⁶ Milanu Đurčinu (koji ga je maja 1923. pozvao da učestvuje u specijalnom junskom izdanju lista posvećenom sedamdesetogodišnjici smrti Branka Radičevića) Andrić piše:

Vrlo bih rado sarađivao baš u tom broju N. E. samo bih hteo da znam mora li prilog biti o B. Radičeviću ili može biti originalna pesma ili proza. To ne razabirem iz Vašeg pisma, pa Vas molim da me o tom hitno, kartom, izvestite. U prvom slučaju, naime, bilo bi mi malo poteže, dok bi u drugom već našao nešto. U svakom slučaju gledaću da Vam štogod pošaljem.

Međutim, zbog velikih obaveza u Gracu nije uspio da napiše prilog o velikom srpskom pjesnikiku, o čemu i obavještava glavnog urednika NOVE EVROPE 31. maja 1923: *Dragi gospodine, žalim što Vam moram javiti da mi je nemoguće poslati Vam nameravani prilog za broj B. Radičevića.* Andrić piše još jedno pismu Milanu Đurčinu 14. septembra 1923. i ponovo se izvinjava što nije ispunio dato obećanje.

⁶ List NOVA EVROPA je počeo da izlazi 1920. u Zagrebu. U koncepciji ovog književno-političkog glasila izdvajala se misao o jedinstvu, toleranciji i uzajamnom poštovanju između jugoslovenskih naroda. Više o tome v. Bob Juričić 1986 (u naslovu toga rada stoji NOVA EPOHA, a u samome tekstu NOVA EVROPA).

Dragi gospodine, pre svega Vas molim da mi oprostite što nisam odmah odgovorio na Vašu prvu kartu. Meni je uistini žao što u Brankovu broju N. E. ne ću moći učestvovati. Nemam gotovih radova; one koje sam ljetos svršio morao sam ustupiti Njivi i Glasniku, da ispunim davno preuzete a neispunjene obveze. Imam nešto stihova; pregledao sam ih sve i našao da ne bi u-kako mogli poslužiti za taj broj; a da se rđavo prikažem ne bi koristilo ni Vama ni meni. Molim Vas i opet da me izvinete što Vam nisam prije odgovorio i verujete da ću Vam prvom prilikom poslati nešto proze za koji drugi broj N. E.

O svemu ovome Želimir Bob Juričić daje sljedeći komentar:

„Andrić nikada nije ispunio obećanje dato Đurčinu, da će se potruditi da napiše prilog za list. Nikad više nije objavljivao u NOVOJ EVROPI. Ne zna se da li ovde citirana pisma predstavljaju čitavu Andrićevu prepisku sa Đurčinom i zašto Andrić, kad je objavljivao u tako različitim srpskim, hrvatskim i bosanskim listovima, kao što su NJIVA, SRPSKI KNJIŽEVNI GLASNIK, MISAO, VARDAR, PUTEVI, NAROD, KRITIKA, nije smatrao važnim da nastavi saradnju sa NOVOM EVROPOM. Ovaj popularni hrvatski list prestao je da izlazi 1941, iste godine kad se Andrić povukao iz državne službe i sav posvetio pisanju“ (Bob Juričić 1986: 275).

U pismu ZM 15. aprila 1924. saznajemo da Andrić ima problema sa izdavanjem pripovijetke Put Alije Đerzeleza na poljskom, jer u tekstu izražava ljutnju adresiranu na Aleksandra Romana Sczepanskog (1882–1937), poljskog konzula u Zagrebu, čija je supruga Marija Znatowicz bila Andrićev prevodilac (Karaulac 2000: 206): *Već bi zaista mogla i gđa Sczepanska da jednom štampa tog ubogog Đerzeleza, ako misli uopšte da ga štampa; ili da znam bar da neće.* Pred kraj boravka u Gracu, u pismu istoj osobi 17. juna 1924. godine dolazi do izražaja isto Andrićevo razočarenje: *Na onaj poljski prevod ja više i ne mislim.,* da bi u pismu ZM 1. jula 1923. bio još oštrij:

Ta gđa iz Poljske bi zaista mogla da me već jednom ostavi na miru sa njenim književnim pretnjama, da će prevesti ovo ili ono. Neka ćuti i – prevodi.

U tome tekstu Andrić takođe piše da je na ovdašnjem univerzitetu pred dva dana položio doktorat. A onda dodaje:

Mnogo vremena i energije sam uložio u taj posao. Sad valja misliti, da se što-god pametnije radi. Ne znam kad ću na odsustvo.

Iz pisma saznajemo da Andrić ima problema za planiranim odmorom tog ljeta 1924. godine.

Ne znam tačno kad ću ove godine na odsustvo. Sve ide mučno i polako. Kad samo pomislim da ima ljudi koji se sada kupaju i sunčaju na mora, dok ja idem u ogrtaču i s kišobranom, kao čudovište! Sreća je da imam i poslova i briga pa mi ne ostaje mnogo vremena da mislim na klimu.

U istom pismu Andrić, jedini put u prepisci 1923. i 1924, spominje Miroslava Krležu, koga preporučuje za prevod na poljski jezik. Ovdje takođe nalazi-

mo nešto vezano za Grac: da se sestra ZM (Cvijeta) nalazila u to vrijeme u Judendorfu, izletištu desetak kilometara sjeverozapadno od Graca: *Molim Vas javite mi adresu gđice Cvijete; skočiću jednog dana vrlo rado do Judendorfa, ako bi i njoj posjeta činila veselje.* Međutim, u narednom pismu slijedi informacija da do susreta nije došlo zbog iznenadne smrti Andrićevog poočima Ivana Matkovića u 72. godini.

Vi ste se, izvjesno, čudili da Vam se tako dugo ne javih i da nisam posjetio gđicu Cvijetu u Judendorfu. Ja sam, međutim bio u Višegradu i vratio se. Moj stric i poočim Ivan Matković je 12 augusta naglo umro, i pozvali su me depešom. Teži udarac, u svakom smislu, nije me mogao zadesiti.

Nešto kasnije pisac dodaje: Sumnjam da je Vaša sestra još u Judendorfu, ako slučajno jest javite mi odmah. Dalje iznosi svoje utiske iz boravka u gradu na Drini: Ono nekoliko dana što sam proveo dolje u Višegradu, morao sam da tješim, da obavljam poslove i raspoređujem, pa nisam ni smio ni stigao da mislim na svoju žalost. A za poočimovu smrt kaže:

Tek ovde, kad sam opet sam, vidim šta nam je svima on bio i šta sam izgubio. Sad moram da činim ono što je čovjeku najteže: da se mirim sa smrću.

Iz posljednjeg gračkog pisma ZM 17. septembra 1924 (u kome se, između ostalog, zahvaljuje na saučešću: *Hvala Vam na saučešću. Uistinu je teško.*) saznajemo da Andrić prevodi neku pjesmu sa poljskog: *Draga gospođice, primio sam Vaše pismo i nastojacu da prevedem onu pjesmu, ali ne u stihovima nego u „ritmičkoj prozi“; mislim da neće biti rđavo, a ako gdje pogrešim u riječi ili smislu molim Vas da ispravite.*⁷ U istome pismu javlja da će njegov odličan poznanik prof. Dr. F. A. Schmid (slav. filologiju predaje na ovd. univerzitetu) sa gđom doći u Zagreb, vjerovatno još ovog mjeseca pa je moli da mu bude na ruku savjetom i uputom i da ga lijepo primi.⁸ A zatim dodaje:

⁷ Na ovu temu vraća se nešto kasnije pismom ZM iz Beograda 13. novembra 1924. godine: *Da li ste već preveli onu pjesmu ili još čekate moj prevod; ja sam Vam rekao da bih je preveo u prozi. Treba li Vam? Hvala na lijepoj knjizi o Wyspianskom koja mi je poslata u Beograd. Upravo je sada čitam.* Pomenuta publikacija predstavlja poljski prevod doktorske disertacije Zdenke Marković pod naslovom POJECIE DRAMATU U WYSPIAŃSKIEGO (Karaulac 1980: 240). Ova tema biće završena 24. decembra 1924, kada Andrić javlja: *Drugo, što Vam nisam poslao obećani prevod. Preveo sam pesmu u prozi i onda sam video jednu stvar – da ova poljska poezija bez rime, bez zvuka i čara jezika splasne na nešto sasvim obično, gotovo banalno. Izostaviti ono **niewierna – inferno; oblicze – Beatrice**, ostaje ništa. E, sad šta da se radi? Kako da prevodim i pišem stvar koja mi se ne čini – bar u prevodu – ni najmanje lepa ni duboka? Više dana sam razmišljao o tom, a Vi, međutim, čekate na prevod. Oprostite, i javite mi šta ste zaključili.*

⁸ Heinrich Felix Schmid bio je Andrićev mentor za doktorsku disertaciju odbranjen u Gracu 1924. godine.

Stalo mi je da ponese dobre utiske iz naše zemlje. On je vrlo samostalan čovjek i neće Vam oduzimati mnogo vremena, tek da vidi da ima koga tamo.

Andrić u jednom pismu iznosi mišljenje o tadašnjim čitankama po kojima se radilo u školama:

Dragi. gosp. Jovanoviću, hvala Vam na sećanju i pažnji. – Sa velikim sam interesom čitao vašu čitanku. Ja zavidim naraštaju koji će iz nje steći prve pojmove o književnosti, naročito kad se setim onih nemogućih „hrvatskih“ čitanki iz kojih je nama austr. državljanima trebala da bude objašnjena naša književnost.

U pismu ZM iz Beograda 13. novembra 1924. saznajemo kako je Andrić doživio prelazak iz Graca u Beograd:

Draga gospođice, znam da se čudite mom ćutanju, međutim razlozi su, kao obično, prosti i mnogovrsni. Kao što sam očekivao, premješten sam iz Graca, kao sekretar, u Ministarstvo. Pakovanje, nervoza, put i ja se tek u Beogradu sjetim da Vam nisam preveo pjesmu i da sam svečano prekršio obećanje. Međutim u Beogradu se razbolim od angine. Ležati u jednom hotelu bolestan a u isto vreme imati briga i poslova u gradu, u Ministarstvu i t. d. nije prijatna stvar. Ali i to je prošlo. Sad imam relativno dobar i apsolutno skup stan, sa zdravljem sam bolje, a već za ostalo kako bude.

Andrić ovdje prelazi na drugu temu, ali se kontrastu između života u Gracu i Beograda vraća u sljedećem pasusu: *Posle gradačke tišine i čamotinje ova buka i jurnjava djeluje i dobro i rđavo.*, a onda govori o svojim planovima: *Svakako sada ostajem u Beogradu i vjerovatno ću imati prilike da dođem koji put i do Zagreba i da Vas posjetim.* U sljedećem pismu 24. decembra 1924. saopštava da je došlo do promjena:

Draga gospođice, dvostruko moram da Vas zamolim za oprostjenje. Prvo, što pišem i šaljem čestitku tek danas: sve sam mislio da ću moći Božić provesti u Zagrebu, i hteo sam da osvanem kod Vas, nenadno, na badnji dan. Međutim, desilo se da ostajem ovde i da uopće neću slaviti badnje večer.

Na kraju čestita Božić i Novu godinu te dodaje:

Žao mi je što to ne mogu da Vam zaželim lično, kao što sam mislio. Ovako će mi Božić proći nezapažen ili neugodno zapažen. Zvali su me neki ovdašnji poznanici ali neću ići; volim biti tužan nego neveseo. A odraslim dječacima ne pristoji ni jedno ni drugo.

Inače sam zdravo. Dosta posla u Ministarstvu, tako da slabo stižem na neki drugi rad. Mama mi je opet slaba a isto i tetka u Višegradu.

I ovo je, prema postojećim saznanjima, posljednje pismo koje je Andrić uputio te 1924. godine.

7. Treća značajnija tema je *b o r a v a k u t u d i n i* (inostranstvo), u kome ponekad provijava i nostalgija za sopstvenom zemljom. Iako bi se sa stra-

ne moglo pomisliti da je Andrić bio srećan zbog pružene mu prilike da živi u modernim, kulturnim, civilizovanim i mirnim evropskim mjestima, mjestima dalekim od balkanskih sporova i obračuna, Andrićeva gračka prepiska pokazuje da nije baš tako. Iz pisma Svetislavu Cvijanoviću 10. februara 1923. godine, dakle, neposredno po dolasku u Grac iz Trsta, doznajemo da se Andrić osjećao kao u progonstvu.

Dragi g. Cvijanović, ima nekoliko dana da sam ovde na radu. Osećam se nešto bolje. Možda ste mi pisali u Trst? Ako niste, pišite mi ovamo, i pošaljite ako ima što novo. Osećam se vrlo daleko od zemlje i kao po drugi put interniran.

U pismu ZM 13. februara 1923. godine isto tako ne ispoljava oduševljenje životom u tuđini: [...] *za mene, život u inostranstvu jest i ostaje kazna i ispaštanje*. U sredini istoga teksta svoj život i rad u inostranstvu naziva *nadničarenjem u tuđini*: *Nastojim da pišem, boreći se sa svim teškoćama koje život (u stvari nadničarenje u tuđini) stvara*. Iz prepiske je vidljivo da Andrić prati događaje u zemlji i da je zbog nekih od njih vrlo zabrinut. To se naročito tiče bolne tačke Andrićeve generacije – jedinstva i ujedinjenja. Kada se to dovede u pitanje, Andrić već ne bira riječi, nije to više mirni, odmjereni staloženi diplomata.

Ali što me još uznemiruje to su prilike u zemlji. Jugoslovenska kriza je blizu vrhuncu; sve što je zla i nevaljala diglo se i uzavrelo. Pokatkad ne mogu da izdržim; banuću jednom u sav taj haos i baciti se svom težinom kao 1912. Ujedinjenje valja provesti ponovo, ono prvo je, bar za Zagreb, bilo prejevtino, a platićemo ga ili mi ili taj Radić⁹ i fukara koja je oko njega kao rulja seoskih pasa oko slepca.

U pismima Andrić spominje niz mjesta u kojima je boravio ili se sprema da otputuje. Nešto više zadržava se na Krakovu i Poljskoj. Jedan od povoda je boravak ZM u toj zemlji. S tim u vezi piše joj 13. februara 1923. godine:

Draga gospođice, juče sam primio vaše pismo. I sve vaše karte sam u redu primio. Mnogo me interesira ono što pišete o Poljskoj. Uvek sam znao, pa i pisao, da to nije srećna zemlja. To me je i privuklo nekad kao bečkog studenta da odem u Krakov; i to je ono što me danas odbija da idem u Varšavu ili da još jednom vidim Krakov, grad u kom sam bio jednu godinu na svoj način srećan. Ali zaboraviti je neću nikad.

U nastavu ističe nadu da će mu Zdenka i dalje pisati o utiscima iz Poljske. U epistoli istoj djevojci 4. jula 1923. iz Višegrada Andrić javlja:

Ovde sam već tri dana. Odmaram se i radim. Ako mi se produži odsustvo nadam se otići malko na more.

⁹ Radi se o Stjepanu Radiću (1871–1928), koji je do izbora 1925. godine negirao ujedinjenje.

Slijedi informacija o nedavnom boravku u Beogradu:

Draga gospodice, tek sada stižem da Vam se javim. Putovanje je bilo vrlo interesantno i ugodno ali zamorno. U Beogradu sam proveo nekoliko lijepih dana s Vojnovićem. Imaju savršenu operu. Teška srca sam ostavio Beograd.

Iako studentskim (predratnim) boravcima u Zagrebu nije bio oduševljen (Poljak 2002: 14–17, 21–23), Andrić u istom pismu kaže:

Najprijetnije se sjećam kratkog boravka u Zagrebu i Vašeg srdačnog dočeka. Pozdravite sve Vaše i zahvalite im još jednom.

Iz nekih dijelova prepiske saznajemo o Andrićevim planovima. Tako 4. juna 1923. godine piše ZM da se sprema toga ljeta na put u Bosnu te dodaje: *Bog zna hoću li se vratiti u Graz.*

U nekim pismima Andrić kratko ocrtava pojedine gradove, kao npr. Dubrovnik – *Znam iz iskustva: Dubrovnik je vetrovit i neprijatan sve do kraja Aprila.*

8. U epistolarnim tekstovima Andrić je ostavio niz dubokih misli bliskih aforizmima. Recimo:

Godina i dugova čovek uvek ima previše (pismo Vojislavu Jovanoviću 16. oktobra 1923). ♦ Tako naš život i nije drugo nego posrtanje od teškog do nemogućeg (pismo ZM 4. juna 1924).

Ponekad se radi o dužem razmišljanju, recimo o vještini življenja.

Nije vještina u tome da se čovek odbrani od rđavih iskustava, jer to je nemoguće, nego da se umjedne izdići nad njih; a to je opet teško. Tako naš život i nije drugo nego posrtanje od teškog do nemogućeg. A ko može svetu iskustava da suprostavi svet misli taj živi u miru, i ta je ravnoteža najviše što čovek može postići (pismo ZM 4. juna 1923).

9. Kompozicija Andrićevih privatnih pisama nije unificirana pa u jednim podatak o mjestu i datumu dolazi na početak, a u drugim na kraj. Na jezičkom planu zapažamo niz specifičnosti. Štajersku prijestonicu piše čas kao *Grac* (u pismima iz 1923. godine 22. i 29. januara, 10. februara, 16. oktobra, 30. decembra i 31. januara 1924), čas kao *Graz*, što preovladava (1923: 13. februar, 26. april, 28. maj, 4. juni; – 1924: 23. januar, 15. april, 17. juni, 14. juli, 1. avgust, 3. i 17. septembar, 13. novembar). U službenoj korespondenciji (pismu Ministarstvu 23. juna 1924) nalazimo samo *Grac*, i to sedam puta. U imenovanju gradova i mjeseci ponekad upotrebljava skraćenice (*Zgb.*, *febr.*). Samo u dva pisma ZM daje gračku adresu, i to službenu: *Graz Konsulat SHS Schubertstr. 16.* (6. i 10. februara 1923). U pismu istoj osobi iz Venecije 29. januara 1923. koristi drugo ime toga grada: *Mleci* (što ponavlja i u pismu ZM 6. februara 1923: *Draga gospodice, javljao sam Vam se iz Trsta i Mletaka*). U piščevu ortografiju ponekad se uvlači njemački način pisanja (*Dubrovnik je vjetrovit i neprijatan sve do Aprila*).

10. Najveći dio pisama sačinjen je na ekavici: od 25 analiziranih 15 je na ekavici, a 10 na ijekavici. U prepisci sa ZM situacija je obrnuta: 9 pisama je na ijekavici i 4 na ekavici. Za jedan se tekst ne može utvrditi da li se radi o ekavici ili ijekavici budući da se pojavljuju samo dvije riječi sa refleksom jata: jedna ekavska, druga ijekavska.

Grac, 6. II 1923.

*Draga gospođice, javljao sam Vam se iz Trsta i Mletaka. Sad ostajem **ovde** po poslu. Očekujem da mi se javite. Dok se **smjestim** više. Vas i Vaše pozdravlja Ivo Andrić*

Graz Konzulat SHS Schubertstr. 16

U ekavskim tekstovima ponekad se provuče pokoji ekavizam.

*Dobro sam se smestio sa stanom, iako provizorno. Grad sam po sebi je **lijep** ali žalostan (pismo ZM 13. februara 1923). A odraslim **dječacima** ne pristoji ni jedno ni drugo (pismo ZM 124. decembra 1924). Nema gotovih radova; one koje sam **ljetos** svršio morao sam ustupiti Njivi i Glasniku, da ispunim davno preuzete a neispunjene obaveze (pismo glavnom uredniku Nove Evrope 14. septembra 1923).*

Ali se i u ijekavskim pismima koji put prokrade ekavizam.

*Nekad su pjesnici slavili promjenu i buran život, mi današnji opjevavamo mir i stabilnost, jer svak pravi poeziju od onog čega nema i što mu nedostaje. Samo ima jedna fatalna razlika: oni su **živeli** sređeno, slavili nemir a mi iz naše rastrzanosti pjevamo o skladu. Sve su to refleksije kad se čovjek seli i premješta, a ja, hvala Bogu, drugo i ne radim od kako znam za se. I neće mi preostati drugo nego da mjesece proglasim godinama a dane mjesecima pa će mi tako život izgledati dulji i mirniji. Ipak je kalendar velika stvar. Jeste li ikad pomislili koliko ima čisto **čovečije** hrabrosti u tom: proglasiti jedan božiji dan utorkom ili četvrtkom? [...] Pokatkad ne mogu da izdržim; banuću jednom u sav taj kaos i baciti se svom težinom kao 1912. Ujedinjenje valja provesti ponovo, ono prvo je, bar za Zagreb, bilo prejeutino, a platićemo ga ili mi ili taj Radić i fukara koja je oko njega kao rulja seoskih pasa oko **slepca**. Inače sam zdravo. **Ovde** je proljeće koje podsjeca na Bosnu (pismo ZM 26. aprila 1923). ♦ Draga gospođice, primio sam Vaše pismo. Hvala. Žao mi je što se osjećate tako rđavo i što imate rđava iskustva s ljudima. Drukčije ne može ni da bude. Nije vještina u tome da se **čovek** odbrani od rđavih iskustava, jer to je nemoguće, nego da se umjedne izdići nad njih; a to je opet teško. Tako naš život i nije drugo nego posrtanje od teškog do nemogućeg. A ko može **svetu** iskustava da suprostavi **svet** misli taj živi u miru, i ta je ravnoteža najviše što **čovek** može postići. (Svi propovjednici propovjedaju u **nedelju**, samo ja u **ponedeljak**!) Nego, dosta. Međutim ste i Vi možda postali bolje raspoloženi, pa vam moje pismo dolazi kao sasvim zakasnila utjeha. – Ja sam dobro i zdravo. Spremam se ljetos u Bosnu. Bog zna hoću li se vratiti u*

*Graz. Radim dosta, a nekako ne vidim rezultata. Cvijanović me goni da izdam **pripovetke**. Gledaću da ljetos da završim tu zbirku.* (pismo ZM 4. juna 1923). U nastavku ovog pisma u formi dodatka (P. S.) slijedi: *Ako, koncem ovog mjeseca dobijem odsustvo zadržao bih se rado dan-dva u Zagrebu. Javite mi, molim vas, mora li **čovjek** telegrafirati radi hotela i koji sada otprilike najbolji.* ♦ *U Beogradu sam proveo nekoliko lijepih dana s Vojnovićem. Imaju savršenu operu. Teška srca sam ostavio Beograd. **Ovde** sam već tri dana* (pismo ZM 4. jula 1923). ♦ *Draga gospođice, primio sam i pismo iz Zagreba i **poslednju** kartu* (pismo ZM 1. avgusta 1924). ♦ *Ono nekoliko dana što sam proveo dolje u Višegradu, morao sam da tješim, da obavljam poslove i raspoređujem, pa nisam ni smio ni stigao da mislim na svoju žalost. Tek **ovde**, kad sam opet sam, vidim šta nam je svima on bio i šta sam izgubio* (pismo ZM 3. septembra 1924).

U jednom ekavskom tekstu pojavljuje se tipičniji za hrvatski jezik glagol *interesirati se*; *Mnogo me **interesira** ono što pišete o Poljskoj* (pismo Zdenki Marković 13. februara 1923). Treba napomenuti da Andrić dosljedno upotrebljava *prevod*, a ne *prijevod*. Na jednom mjestu nalazimo prilog *uopće* (pismo ZM 24. decembra 1924) i imenicu *obveza* (*da ispunim davno preuzete a neispunjene **obveze***; pismo Đurčin 14. septembra 1924). U tekstu upućenom Ministarstvu spoljnih poslova 23. juna 1924. kaže da govori i *rumunjski*. U nizu pisama Andrić primjenjuje gramatičku interpunkciju (umjesto logičke).

Literatura i izvori

- Andrićev Gralis-Korpus: <http://www-gewi.kfunigraz.ac.at/gralis>. Stanje 15. juni 2010.
- Bob Juričić 1986: Bob Juričić Želimir. Ivo Andrić i NOVA EPOHA. In: *Sveske Zadužbine Ive Andrića*. Beograd, god. V, sv. 4. S. 267–275.
- Karaulac 1980: Karaulac, Miroslav. *Rani Andrić*. Beograd – Sarajevo.
- Karaulac 2000: Karaulac, Miroslav. *Ivo Andrić: Pisma (1912–1973) – Privatna pošta*. Novi Sad.
- Palavestra 1992: Palavestra, Predrag. *Knjiga o Andricu: književne teme X*. Beograd.
- Poljak 2002: Poljak, Željko. *Hrvatski književnik Ivo Andrić*. Zagreb.
- Tošović 2008: Tošović, Branko. *Der Nobelpreisträger Ivo Andrić in Graz / Nobelpreisträger Ivo Andrić u Gracu*. Graz – Beograd.
- Vlatković 1975: Vlatković, Dragoljub. Iz diplomatskog službovanja Ive Andrića. In: *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*. Novi Sad, knj. 23, sv. 2. S. 385–390.

Analizirana pisma i njihovi izvori

- 1) Pisma Zdenki Marković **a)** iz Graca 1923: 6. i 13. februara, 7. i 26. aprila, 4. juna, 4. jula, 1924: 23. januara, 15. aprila, 17. juna, 1. avgusta, 3. i 17. septembra, **b)** iz Venecije: 29. januara 1923, **c)** iz Trsta: 6. februara 1923, **d)** iz Beograda: 13. novembra i 24. decembra 1924 (Karaulac 1980: 228–241).
- 2) Pisma Svetislavu Cvijanoviću **a)** iz Trsta 22. januara 1923, **b)** iz Graca 10. februara i 14. jula 1924 (Karaulac 1980: 328–330).
- 3) Pisma Vojislavu Jovanoviću (Marambou) iz Graca 16. oktobra i 30. decembra 1923 (Palavestra 1992: 335).
- 4) Pismo Živku Miličeviću iz Graca 31. januara 1924 (Tošović 2008: 50–51).
- 5) Pisma Milanu Đurčinu, glavnom uredniku NOVE EVROPE iz Graca 9. i 31. maja, 14. septembra 1923 (Bob Juričić 1986: 273–275).

Ilustracije

- Sl 1. Zdenka Marković – Karaulac 1980: 144.
Sl. 2. Svetozar Cvijanović – Karaulac 1980: 292.
Sl. 3. Slika 3. Pismo Ž. Miličeviću 31. 1. 1924. iz Graca – Tošović 2008: 32.

Skraćenice

ZM: Zdenka Marković

Branko Tošović (Graz)

Andrićs Korespondenz aus der Grazer Zeit (1923–1924)

In dieser Arbeit ergeht eine Analyse von Andrićs dienstlichen (diplomatischen) und privaten Briefen aus den Jahren 1923 und 1924, die größtenteils aus Graz, aber auch aus Triest, Višegrad und Belgrad abgeschickt wurden. In der Korrespondenz dominieren folgende Themen: Gesundheit, Arbeit, Wohnort, Leben in der Fremde und Reisen. In den Episteln finden zahlreiche Persönlichkeiten aus dem öffentlichen, kulturellen und literarischen Leben Erwähnung.

Branko Tošović
Institut für Slawistik
Karl-Franzens-Universität Graz
Merangasse 70
8010 Graz
branko.tosovic@uni-graz.at
<http://www-gewi.kfunigraz.ac.at/gralis/>